

УДК 339.9: 331.5

Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України

Кваша О.С.

викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану зовнішньої міграції трудових ресурсів, охарактеризовано показники зовнішньої трудової міграції. Здійснено аналіз напрямів української трудової міграції, вікових груп та секторів зайнятості українських трудових мігрантів. Розкрито основні соціально-економічні причини трудової міграції, а також їх наслідки для економіки України.

Ключові слова: зовнішні міграційні процеси, трудові ресурси, зовнішня трудова міграція, фактори міграції, причини міграції, грошові перекази мігрантів, трудові мігранти.

Kvasha O.S. ВНЕШНИЕ МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ: ФАКТОРЫ, СОСТОЯНИЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию современного состояния внешней миграции трудовых ресурсов, охарактеризованы показатели внешней трудовой миграции. Осуществлен анализ направлений украинской трудовой миграции, возрастных групп и секторов занятости украинских трудовых мигрантов. Раскрыты основные социально-экономические причины трудовой миграции, а также их последствия для экономики Украины

Ключевые слова: внешние миграционные процессы, трудовые ресурсы, внешняя трудовая миграция, факторы миграции, причины миграции, денежные переводы мигрантов, трудовые мигранты.

Kvasha O.S. SHELL MIGRATORY PROCESSES OF LABOUR RESOURCES: FACTORS, STATE AND CONSEQUENCES, ARE FOR UKRAINE

The article is devoted to the research of the current state of external migration of labour resources, characterizes indicators of external labour migration. An analysis of directions of Ukrainian labour migration, age groups, and sectors of employment of Ukrainian labour migrants is done. The main socio-economic causes of labour migration and their consequences for the economy of Ukraine are revealed.

Key words: shell migratory processes, labour resources, external labour migration, factors of migration, reason of migration, standard of migrants, labour migrants.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особливістю розвитку світової економіки XXI століття є її глобалізація, що виявляється у вільному переливанні капіталів, матеріальних і трудових ресурсів. Глобалізація виробництва, посилення взаємозалежності національних економік, а також, як наслідок, виникнення та постійний розвиток міжнародного ринку праці, що охоплює потоки трудових ресурсів, які перетинають національні кордони, приводять до трудової міграції громадян України.

Під трудовою міграцією розуміють переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць держави (внутрішня трудова міграція) [1, с. 478].

Україна вважається однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі, де зовнішня трудова міграція стала об'єктивною

реальністю сьогодення. Великі потоки заробітчанства сформувалися в умовах низької заробітної плати в секторі економіки, високого рівня безробіття та вимушеної неповної зайнятості, поширення бідності та розшарування населення на багатих і бідних, значного розриву у рівнях оплати праці в Україні порівняно з іншими країнами.

Спроба розвинути економіку в Україні так і не привела до вирішення проблеми реального покращення умов життя населення та зростання попиту на робочу силу. Більшість показників соціально-економічного розвитку свідчить про все більше зuboжіння українського народу. Можливості працевлаштування на офіційному ринку праці України є незначними, до того ж зайнятість в секторі економіки держави не гарантує добробуту та не забезпечує потреб відтворення робочої сили працюючого [2, с. 175].

За сучасних умов в Україні з урахуванням демографічних процесів, економічної ситуації

та військового конфлікту на Сході країни слід очікувати ще більшої активізації еміграційних процесів і, як наслідок, вибуття робочої сили за межі країни, що потребує ретельного дослідження показників зовнішньої трудової міграції в Україні, визначення факторів, причин, наслідків і, відповідно, розробки низки превентивних заходів у регулюванні міграційних процесів.

Саме тому ця тема є досить актуальною, потребує детального вивчення її стану та наслідків для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трудової міграції знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, теоретичні основи явища зовнішньої міграції закладено у працях таких науковців, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Піскун, М. Шульга. У працях А. Гайдучього, І. Кукурудзи, К. Кравчука значну увагу приділено впливу міграційного капіталу на економіку країни. Питання міжнародної міграції робочої сили досліджували та продовжують досліджувати такі науковці, як, наприклад, Е. Лібанова, О. Позняк, О. Грішанова, О. Малиновська.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження стану зовнішніх міграційних процесів в Україні, аналіз факторів, визначення причин зовнішньої трудової міграції населення та їх наслідків для соціально-економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переміщення людей завжди виступали рушійною силою у соціально-політичному розвитку світу. Сьогодні міграція населення набула ознак глобального явища. Револьюційні події 2013 року, війна й зовнішня агресія позначилися на всіх без винятку сторонах життя українців, вони не могли не вплинути на їхню міграційну поведінку. Тим більше, що міграція – реактивний процес, який реагує на економічні та політичні зміни, причому не лише в країні походження, але й в країнах, куди спрямовується міграційний потік [3, с. 44].

Зовнішні міграційні процеси, які відбуваються в Україні, залежать від факторів впливу на міжнародну міграцію. Згідно з теорією факторів «притягання-відштовхування» англійського вченого Е. Ровенштайна мігра-

Таблиця 1

Фактори впливу на міжнародну міграцію населення

Фактори «відштовхування»	Фактори «притягання»
Економічні	
Низька заробітна плата	Висока заробітна плата
Низька якість життя	Висока якість життя
Високий рівень безробіття	Наявність вільних робочих місць
Економічна нестабільність	Стабільний розвиток економіки
Обтяжлива система оподаткування	Ліберальна система оподаткування
Соціальні	
Низька якість освіти	Висока якість освіти
Погані умови праці	Гарні умови праці
Недоступна система охорони здоров'я	Доступна та високоякісна система охорони здоров'я
Відсутність можливостей для професійної самореалізації	Наявність можливостей для професійної самореалізації
Культурні	
Релігійні переслідування	Свобода віросповідання
Етнічна дискримінація	Відсутність етнічної дискримінації
Расова дискримінація	Відсутність расової дискримінації
Політичні	
Відсутність демократії	Розвинена демократія
Політична нестабільність	Стабільність політичної системи
Корумпованість владних структур	Відсутність корупції
Екологічні	
Забруднене навколишнє середовище	Краща екологічна ситуація
Низька якість питної води та їжі	Чиста питна вода та екологічно безпечна їжа

Джерело: [5]

ція трудового населення відбувається в кращі економічні умови в іншій місцевості порівняно з тими, де людина проживала. Виділяють такі фактори, як економічні, соціальні, культурні, політичні, екологічні (табл. 1). Для українських трудових мігрантів основними факторами «притягання» є висока якість життя закордоном, висока заробітна плата, можливість професійної самореалізації, стабільна політична система та високоякісна освіта [4, с. 123].

Проаналізувавши фактори «відштовхування» трудових ресурсів закордон, ми маємо можливість встановити, що визначальними серед них є економічний, зокрема низький рівень оплати праці. Так, в Україні середня заробітна плата у 2012 році була в 10–12 разів нижче показників розвинених країн світу, а після стовідсоткової девальвації національної валюти у 2014 році цей розрив став ще більшим (табл. 2).

Так, якщо середня заробітна плата (рис. 1) у 2013 році була 3 265 грн., що за курсом долара у 8 грн. дорівнювала 408 дол. США, то у 2014 році та сама заробітна плата, але за курсом долара у 16 стала меншою в 2 рази і становила 204 дол. США, у 2015 році середня заробітна плата складала 4 195 грн. за курсом долара 23 грн. і становила 182 дол. США,

Таблиця 2

Рейтинг країн відповідно до розміру середньостатистичної зарплати на 2015 рік

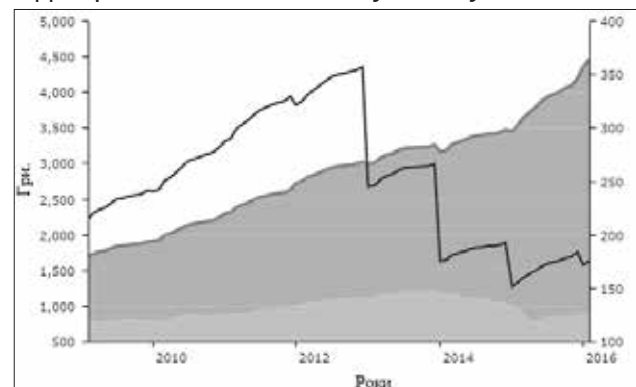
Країна	Рівень середньої зарплати за місяць, дол. США
Норвегія	7 049
Австралія	5 209
Нова Зеландія	4 763
США	4 580
Німеччина	4 576
Канада	3 676
Японія	3 418
Франція	3 397
Італія	3 270
Південна Корея	2 785
Іспанія	2 776
Словаччина	1 382
Естонія	1 259
Греція	1 121
Туреччина	907
Росія	829
Китай	450

Джерело: розроблено автором на підставі [6]

а вже у 2016 році – 4 467 грн., а за курсом долара у 27 грн. становила 165 дол. США.

Хоча номінально середня заробітна плата зростала, в результаті стрімкої інфляції національної валюти в доларовому еквіваленті вона різко скоротилася і дійшла позначки у 165 дол. США у 2016 році. Зроблений аналіз динаміки середньої заробітної плати в перерахунку на долари США засвідчує її низький рівень (останній в рейтингу) порівняно з розміром середньостатистичної зарплати країн з різним економічним розвитком.

Інфляційні процеси (якщо в 2013 році споживчі ціни зросли лише на піввідсотка, то в 2014 році – майже на 25%, у 2015 році – на 43%) негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. Слід зазначити, що вплив зазначених факторів посилює негативні настрої українців і очікувано збільшить відтік робочої сили в майбутньому.

Рис. 1. Динаміка середньої заробітної плати в Україні, 2010–2016 роки

Джерело: розроблено автором на підставі [7]

Наступним фактором міграції трудових ресурсів є ситуація на ринку праці, зокрема рівень безробіття та кількість наявних робочих місць. Поглиблення економічної кризи в 2014–2015 роках призвело до значного погіршення ситуації на ринку праці, а падіння курсу національної валюти позначилось критичним зменшенням розмірів заробітної плати (як зазначалось раніше).

За даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2014 році порівняно з 2013 роком зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%) були в працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта (1,8 млн. осіб),

відповідно до методології МОП, класифікувалися як безробітні; рівень безробіття зріс із 7,4% до 9,3% за методологією МОП [8, с. 13].

Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту МОМ у 2014–2015 роках, закордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України [9, с. 5].

За підсумками 2015 року Україна має негативний міграційний баланс. За минулий рік країну відвідало 13,02 млн. іноземних громадян, водночас кількість емігрантів досягла 23,36 млн. осіб. Ці цифри можна зіставити з показниками 2014 року, коли було зафіксовано 12,71 млн. іммігрантів, 22,44 млн. осіб, що виїхали з країни.

Проаналізувавши дані широкомасштабних обстежень домогосподарств, ми визначили основні напрямки трудової міграції з України, а саме країни Європейського Союзу (ЄС) та Росія. За результатами обстеження 2014 року в ЄС працювали або шукали роботу 51% трудових мігрантів (602,5 тис. осіб), в Росії – 43,2% (511,0 тис. осіб). Серед країн ЄС головними напрямками трудової міграції з України були Польща, Італія та Чехія [10, с. 14–18].

Водночас варто відзначити, що обстеження домогосподарств дали змогу оцінити розмір постійної трудової міграції лише частково. Існує низка свідчень на користь того, що масштаб постійної трудової міграції суттєво перевищує розмір, встановлений за допомогою обстежень домогосподарств. В цей час варто відзначити зниження міграційного потоку робочої сили по відношенню до інших країн, таких як США, Канада, Австралія, ОАЕ. Чисельність мігрантів з України наведено на рис. 2.

З урахуванням наведених даних можна у відсотках зазначити основні країни, куди спрямовані українські трудові мігранти: Польща – 40,76%, Російська Федерація – 17,81%,

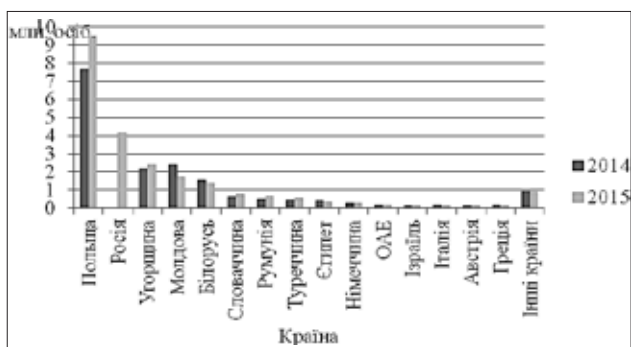

Рис. 2. Чисельність мігрантів з України за 2014–2015 роки

Джерело: розроблено автором на підставі [11]

Угорщина – 10,45%, Молдова – 7,41%, Білорусь – 5,95%, Словаччина – 3,23%, Румунія – 2,94%, Туреччина – 2,31%, Єгипет – 1,51%, Німеччина – 1,26%, ОАЕ – 0,59%, Ізраїль – 0,56%, Італія – 0,5%, Австрія – 0,46%, Греція – 0,46%, інші країни – 3,84%.

Якщо порівнювати вікову категорію (рис. 3), то можна сказати, що українські трудові мігранти беруть участь у міграції у більш зрілому віці (в середньому у 34 роки). На короткотермінову міграцію припадають 64%, а на довготермінову міграцію припадають 71% саме у продуктивному віці 18–44 роки. Переважно люди, які старші 45 років, більше беруть участь у короткостроковій трудовій міграції, тоді як вікова група людей 30–44 років спрямована на довготермінову міграцію.

Треба зазначити, що українські трудові мігранти мають найвищий відсоток освіти (37%) серед мігрантів, які мають завершену вищу освіту. Проте це не означає, що освіта і досвід відповідають потребам ринку праці України або країни призначення. Як відзначають аналітики, велика кількість освічених та талановитих людей (інженери, лікарі, фахівці з інформаційних технологій), які працюють закордоном, сприяють певному рівню «витоку мізків». Але під час міграції переважно відбувається декваліфікація, коли трудовий мігрант виконує низькокваліфіковану роботу [4, с. 122].

Після визначення рівня освіти емігрантів можна надати характеристику сфер їх працевлаштування.

Українські трудові мігранти переважно зайняті в таких секторах економіки: будівництво – 46%, домашній догляд – 18%, оптова і роздрібна торгівля – 9%, сільське господарство – 11%, промисловість – 4%, діяльність готелів і ресторанів – 4%, діяльність транспорту і зв'язку – 4%, інші види економічної діяльності – 4%. Найпопулярніші сфери працевлаштування українських трудових мігрантів представлені на рис. 4.

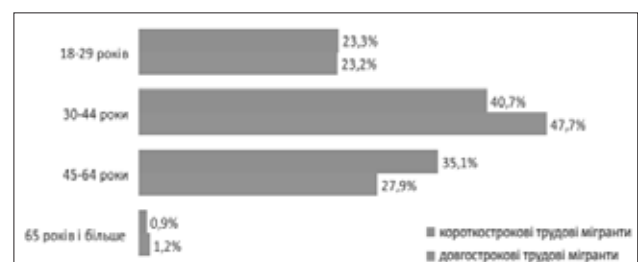
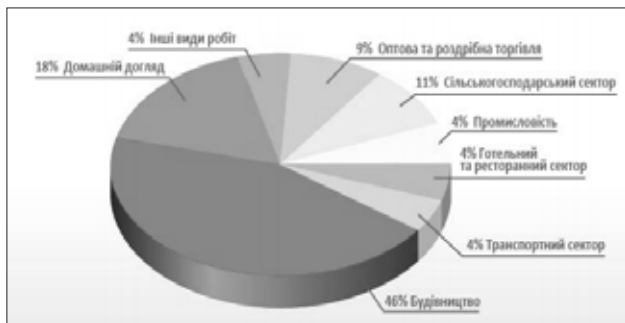

Рис. 3. Вікові групи короткострокових та довгострокових трудових мігрантів

Джерело: розроблено автором на підставі [12]

Рис. 4. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів

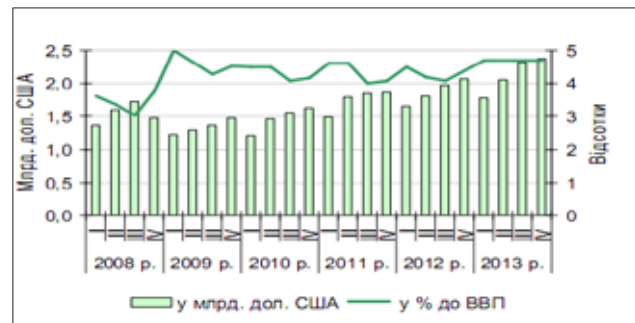
Джерело: розроблено автором на підставі [13, с. 5]

Отже, для встановлення величини та напрямку дії на економіку України зовнішніх міграційних процесів трудових ресурсів потрібно розглянути основні економічні ефекти, тобто надходження у вигляді грошових переказів, які пересилають на батьківщину своїм родинам трудові емігранти.

Для України грошові перекази мігрантів є важливим джерелом доходу домогосподарств, члени яких працюють закордоном. Основними цілями, за якими витрачаються отримані кошти, є поточне споживання, придбання товарів довготермінового використання або нерухомості, освіта тощо. Хоча більшість надходжень, які отримують родини мігрантів, витрачаються на споживання, відомо, що такі сім'ї більше схильні до заощаджень, що теж є важливим у певні періоди розвитку економіки. У 2011 році обсяг грошових переказів мігрантів в Україну склав більше 7 млрд. дол. США на рік. У 2010 році, згідно з розрахунками Групи Світового Банку по оцінці перспектив розвитку, сума переказів в Україну склала 5,3 млрд. дол. США. Таким чином, Україна увійшла до переліку країн, що є найбільшими одержувачами переказів мігрантів [14, с. 23].

Серед країн, з яких надходить найбільше грошових переказів в Україну, слід назвати Росію, США, Німеччину, Грецію, Кіпр, Італію.

Треба зазначити неоднозначний вплив від грошових переказів трудових мігрантів на економіку України: грошові валютні перекази збільшують платоспроможність окремих категорій громадян, і, як наслідок, збільшується сукупний попит на окремі товари і послуги, що слугує джерелом розвитку відповідних галузей; грошові перекази стимулюють імпорт через схильність до споживання імпортованих товарів і послуг; грошові перекази мають стабільний характер, на відміну від прямих

Рис. 5. Динаміка приватних грошових переказів в Україну

Джерело: розроблено автором на підставі [14, с. 32]

іноземних інвестицій, що можна розглядати як надійне джерело надходження іноземної валюти; грошові перекази можуть покривати дефіцит торговельного балансу країни; грошові перекази сприяють зниженню рівня бідності та більшому нагромадженню людського капіталу; грошові перекази слугують надійним джерелом покращення соціальних цілей домогосподарств, тобто сприяють збільшенню витрат на охорону здоров'я та освіту; якщо грошові перекази відкладаються на заощадження (наприклад, у вигляді депозитів в комерційних банках, на накопичувальних пенсійних рахунках), вони є джерелом інвестицій в економіку країни; грошові перекази сприяють інвестуванню в малий бізнес та розвиток підприємництва.

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно зазначити, що трудова міграція має як позитивні, так і негативні наслідки для України. До позитивних можна віднести надходження до України іноземної валюти від трудових мігрантів, зменшення напруги на ринку праці, а також зниження рівня прихованого та зареєстрованого безробіття.

До негативних наслідків треба віднести втрату власної висококваліфікованої робочої сили, тобто фахівців та науковців, що спричиняє уповільнення науково-технічного прогресу; втрату кваліфікації мігрантів через те, що вони виконують малокваліфіковану роботу закордоном; відсутність відрахування від заробітної плати нелегальних мігрантів у соціальний та пенсійний фонд; погіршення сімейних відносин через довготривалу відсутність членів сім'ї; повернення трудових мігрантів пенсійного віку [4, с. 124].

Висновки з цього дослідження. В результаті проведеного дослідження встановлено, що в останні роки з погіршенням соціально-економічної, політичної ситуації, військовими

діями на Сході України зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів набули масового характеру.

Усвідомивши вплив негативних і позитивних факторів зовнішньої міграції, ми дійшли висновку, що зупинити відтік працездатного економічно активного населення можна, лише забезпечивши створення умов для ефективного його використання. Такими умовами є розробка виваженої міграційної політики держави, спрямованої на створення високопро-

дуктивних робочих місць, гідного рівня оплати праці, підвищення соціальних стандартів і соціальної захищеності трудового потенціалу, реформування наявної системи освіти з метою отримання якісного навчання, створення сприятливих умов для ведення бізнесу тощо.

Подальшими розвідками в цьому напрямі є поглиблене дослідження наслідків зовнішньої трудової міграції для економіки України, наприклад, на внутрішній ринок праці та безробіття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474–481.
2. Блюк Н. Про деякі питання трудової міграції в Україні / Н.В. Блюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.ga.ua/UJPN/vnulpurn2016838>.
3. Малиновська О. Трудова міграція населення України / О. Малиновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-1>.
4. Ляшенко О. Особливості трудової міграції України / О. Ляшенко, Ю. Шампанюк // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 121–125. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_32.
5. Кизима І. Чинники зовнішньої трудової міграції населення України / І. Кизима // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2009. – № 15. – С. 365–369.
6. Рейтинг країн відповідно до розміру середньостатистичної зарплати, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visasam.ru/emigration/vybor/srednyaya-zarplata-v-mire.html>.
7. Finstat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finstat.info/srednyaya-zarabotnaya-plata-v-ukraine>.
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К. : MOM, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
10. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів вибіркового модульного дослідження з питань трудової міграції в Україні / Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.
11. Forbes. Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdiliukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.
12. Міграція як чинник розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
13. Міграція в Україні: факти і цифри. – К., 2013. – 16 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/ua/pdf/UKR%20FF_F.pdf.
14. Статистика / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
15. Петроє О. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України / О. Петроє, В. Васильєв // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 93–100. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16.